

religie & filosofie

Jean Jacques Suurmond



Astmatisch Nederland mist spiritualiteit

Die ene keer dat ik Vaclav Havel ontmoette, was het alsof ik een frisse bries de hand gaf.

De onlangs overleden Tsjechische oud-president schreef eens over een astmatische vriend die als dissident door het communistische regime was gearresteerd. De man had het erg benauwd in de krappe cel waar in zijn medegevangenen rookten. Toen een andere vriend een journalist vroeg om daar iets over te schrijven, antwoordde die: "Bel me maar als de man dood is".

Havel ziet hierin een beeld van de astmatische toestand waarin zijn land onder de dictatuur verkeerde: benauwd, maar niet erg genoeg om dood te gaan en daarom geen groot nieuws.

Ook wij in Nederland zijn astmatisch geworden. De politiek is plat geworden, eendimensionaal zou Havel zeggen – met veel angst voor de buitenwereld, het dictaat van het eigen gelijk en fantasieloze bezuinigingen. Alleen dankzij de Eerste Kamer en Europese wetgeving blijft er nog een beetje ademruimte over voor vluchtelingen en het milieu. Velen, tot de Hoge Raad aan toe, happen naar lucht zodra een populistische politicus iets twittert. We zijn astmatisch geworden. Niet erg genoeg om dood te gaan, maar daarmee houdt het wel zo'n beetje op.

Kernprobleem is dat het in de politiek ontbreekt aan spiritualiteit. In een lezing die Havel voor journalisten in Australië gaf, verklaart hij ronduit dat echte democratie onmogelijk is zonder een besef van transcendentie.

Hij vertelt dat hij vroeger nooit de grens van zijn land over mocht. Nu, als staatshoofd, reisde hij de hele wereld over en kreeg dezelfde ervaring als een astronaut die naar onze kleine planeet kijkt: alle oorlogen lijken zo futiel en overbodig. Toch nemen door de globalisering de conflicten tussen volken en culturen toe. "Sommigen zeggen dat vandaag elke vallei onafhankelijk wil worden." Havel snapt de behoefte wel om de eigen culturele identiteit te onderstrepen. Niemand wil opgaan in de grijze soep van één dominante wereldcultuur.

Maar wat is dan de oplossing? Tijdens de harde communistische dictatuur had Havel niet de luxe van een lijfwacht die hem beschermde. Sterker nog, hij weigerde zich te laten intimideren en leefde als een vrije burger. Vele malen werd hij hardhandig opgesloten.

Vanuit deze ervaring zit hij niets in een atheïstische staatvorm. Die laat geen ruimte voor de ander. Een werkelijk multiculturele (ja, u leest het goed) democratie is de enige weg. Die kan alleen realiteit worden als ze groeit vanuit de 'diepste erva-

ring' van iedere burger. Havel doet hier op het besef van transcendentie, van 'het oneindige voorbij de horizon'. "De sleutel tot menselijke verantwoordelijkheid is altijd gevonden in datgene wat de mens overstijgt."

Terzijde: die transcendentie valt per definitie nooit samen met onze eigen religieuze of politieke denkbeelden. Dan wordt alles plat en raken we acuut in ademnood. Dat gebeurt als een Marokkaanse jongere beweert dat hij steelt 'omdat God het wil' (*insjallah*), maar evengoed wanneer de PVV met een beroep op de 'Joods-christelijke cultuur' de bouw van moskeeën wil verbieden.

Havel citeert de romanschrijver Dostojevski: als er geen God was, zou alles zijn toegestaan. Hij ziet dit bevestigd door onze moderne beschaving die het besef van spiritualiteit is kwijtgeraakt. "De enige geest die we nog erkennen is die van onszelf."

Het gevolg is dat mensen weinig respect meer voor de ander kunnen opbrengen, ja uiteindelijk zichzelf nauwelijks respecteren. "Het verlies van een transcendent perspectief, waaraan alles hier op aarde is gereleateerd, leidt onvermijdelijk tot het instorten van de aardse waarde-systemen."

Die systemen herstellen is niet gemakkelijk. Populisten verweten Havel na zijn eerste termijn als president dat hij het land niet in een 'land van waarheid en liefde' had veranderd. Maar de suggestie dat hij in dit, na vijftig jaar onderdrukking en corruptie, in zo'n korte tijd mogelijk zou zijn, is natuurlijk op zichzelf al een grote leugen.

Het oosten en westen hebben beide hun spirituele wortels verloorchend, zegt Havel. Alleen als we daarnaar terugkeren, wordt echte eenheid in verscheidenheid mogelijk. Want het besef van transcendentie scheidt niet alleen ruimte, maar bepaalt ons ook bij onze eigen grenzen.

Dan wordt echte openheid mogelijk, de wil om elkaar te begrijpen en het vermogen om voorbij de beperkingen van onze eigen gewoonten en vooroordelen te stappen. "Identiteit", zo besluit hij, "is geen evangenis maar een oproep om met anderen in dialoog te gaan". Kijk, dat geeft lucht.

In hetzelfde jaar 1995 dat Havel de genoemde rede uitsprak, ontving hij in de Grote Kerk te Vlaardingn de Geuzenpenning. Mij was gevraagd om hem daar namens de kerk te verwelkomen. Toen hij, samen met premier Kok en de koningin, door de hoge deuren de kerk binnenkwam, stak opeens de wind op. Pas als die ruimtescheppende bries het Binnenhof bereikt, wordt het werkelijk een nieuw jaar.

dam, 020-5310310, www.jhm.nl
• **Etrusken: vrouwen van aanzien, mannen met macht**
Dubbelexpositie over de Etruskische rijkdom, religie, macht en pracht. Bezien vanuit de vrouw in het Rijksmuseum van Oudheden, Leiden en vanuit de man in het Allard Pierson Museum Amsterdam, 071-516363/ 020-5252556.

Hoe diep mag de overheid ingrijpen in het leven van haar burgers zonder hun vrijheid aan te tasten? In zijn nieuwe boek gaat filosoof Rutger Claassen op zoek naar het antwoord. Hij pleit voor een herontdekking van autonomie als politiek ideaal.

Autonomie, daar gaat het om

INTERVIEW

Wilfred van de Poll

Eindelijk is het gedaan met de linkse utopie. Tenminste, volgens Mark Rutte. Toen die in 2010 aan de macht kwam, beloofde hij de 'geluksmachine' die links van de overheid zou hebben gemaakt, tot staan te brengen.

"Retorisch was dat slim", zegt politiek filosoof Rutger Claassen (33), gezeten in een leren fauteuil in zijn woning in Leiden. "Een geluksmachine, dat wil natuurlijk niemand." Maar klopt dat beeld wel? Ziet links de staat als geluksmachine?

Claassen denkt van niet. "Het verschil tussen links en rechts zit hem niet in het feit dat het ene kamp niet en het andere wel meent dat de staat de mensen gelukkig moet maken – geen van beide kampen streeft daarnaar. Partijen als GroenLinks en de PvdA zijn even liberaal als de rechtse partijen.

"Daarmee bedoel ik: vrijheid koesteren is als hoogste politieke ideaal. Ze tappen allemaal uit dezelfde politiek-filosofische bron, de liberale traditie van de Verlichting. Ze hebben alleen een andere invulling van het begrip vrijheid."

In zijn nieuwe boek 'Het huis van de vrijheid' verduidelijkt Claassen dat aan de hand van het onderscheid tussen negatieve en positieve vrijheid dat de filosoof Isaiah Berlin introduceerde in zijn essay 'Two Concepts of Liberty' uit 1958. "Rechts zit vooral op de lijn van negatieve vrijheid, waarbij het erom gaat dat niemand onze activiteiten in de weg staat. Links denkt meer in termen van positieve vrijheid en benadrukt dat mensen niet zomaar automatisch zelf over hun leven kunnen beschikken. Ze moeten er de mogelijkheden en vaardigheden voor aangereikt krijgen. Pas dan ben je in staat autonoom te zijn."

Vrijheid, aldus Claassen, raakt de kern van het liberalisme. "Lange tijd werd het als iets goeds gezien. Maar het huidige tijdsgevoel is dat we er te

ver mee zijn doorgeschoten. Er moeten weer normen en waarden zijn, klinkt het dan, de hufferigheid moet worden gekeerd.

"Maar dan heeft men vrijheid in de louter negatieve vorm in het vizier. Dat vind ik een verschraling. We moeten de autonomie weer als politiek ideaal ontdekken. Autonomie als politiek ideaal houdt namelijk in dat je de autonomie van alle burgers nastreeft. Dat hoeft dus niet te leiden tot egocentrisme. Juist niet."

Isaiah Berlin was zelf niet zo enthousiast over positieve vrijheid als politiek ideaal.

"Klopt. Het oordeel dat iemand niet-autonoom is, zei Berlin, moet altijd door iemand anders geveld worden. Dat zet de deur open naar indoctrinatie en dictatuur. Daarom moest de staat zich er verre van houden, vond Berlin. Maar dat ben ik niet helemaal met hem eens. Waarom zou er geen tussenweg kunnen zijn? Trouwens, het onderdeel dat iemand wel autonoom is, wordt ook door iemand anders geveld. Ik geef meteen toe dat autonomie een problematisch begrip is. Maar zo werkt dat nu eenmaal met politieke begrippen. Het zit in hun aard om ter discussie te staan."

Wat houdt het in om autonoom te zijn?

"Autonomie is geen invulling van het goede leven, het is een voorwaarde om daar überhaupt naar te kunnen streven. Letterlijk betekent het: jezelf de wet stellen. Om dat te kunnen, moet je onafhankelijk zijn, vrij van manipulatie en dwang. Verder moet je de innerlijke vermogens bezaaiten om een eigen levensplan op te kunnen stellen en uit te voeren. Tot slot moet je voldoende opties hebben om uit te kiezen.

"Vooral bij het aankweken van de vaardigheden om je eigen levensweg te kiezen, wordt het terrein politiek gezien glibberig. Hier heeft, naast het individu zelf, de rest van de maatschappij ook een verantwoordelijkheid. Denk aan de opvoeding door ouders. De grenzen zijn niet al-

dinsdag 3 januari 2012 *Trouw*

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

dinsdag 3 januari 2012 *Trouw*

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

Trouw dinsdag 3 januari 2012

religie & filosofie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

vijf vragen

Kerk vergeet vaak het bijbelverhaal

De Bijbel is er ook voor bankiers, advocaten en consultants. Dat zeggen Ruben van Zwieten (28) en Ad van Nieuwpoort (45), allebei dominee op de Amsterdamse Zuidas. In hun boek 'De Bijbel op de Zuidas' legt het duo uit dat de Bijbel niet zomaar een opsomming is van leefregels of mirakels, zoals de kerk vaak verkondigt. Het is, stellen ze, een boek vol krachtige verhalen.

1 Op de Zuidas draait het om snel geld. Kortom, een totaal andere wereld dan die van Jan Moedaal.

"Dat is een misverstand. De Zuidas is niet anders dan de rest van Nederland. Mensen creëren overall een wereld die niet leefbaar is, een wereld waar het strijd is. Deze verblindheid zie je ook in de zorg, in het ziekenhuis. Mensen denken dat ze niet afhankelijk zijn van anderen."

2 En de beste remedie daartegen is bijbellezen?

"Wij geven hier op de Zuidas 'bijbelklassen', cursussen over bijbelverhalen. Daar komen overwegend yuppen op af die hoog opgeleid zijn, die gymnasium, vwo en later de universiteit hebben afgerond. Ze komen helemaal uit zichzelf en hebben het idee dat ze heel veel vaardigheden hebben opgedaan, maar niet de taal waarbij mensen tot mensen worden."

3 Wat leert de jonge bankier van de verhalen uit de Bijbel?

"Toen deze jonge bankier bedrijfskunde studeerde, heeft hij het verhaal geleerd dat je de concurrentie altijd moet aftroeven. Dát is zijn levensverhaal geworden. Bij ons leert hij daar een ander verhaal naast te leggen: het verhaal van Jezus. Maar dat heeft niets belerends: we zeggen niet dit mag niet, dat mag niet. Wij kijken puur naar wat er in de tekst staat. De cursisten zetten dan soms zelf hun vraagtekens bij het leven dat ze leiden. Er zijn er die na verloop van tijd zeggen: zó wil ik niet langer leven."

4 Wat vertellen jullie dan?

"Wij zijn niet missionair, wij spreken hier op de Zuidas niet in termen van bekering. Wij gaan terug naar de bronnen, naar wat er letterlijk in de Bijbel staat. Het is onze taak, als dienaars des woords, om mensen vertrouwd te maken met het verhaal. Wij gidsen ze. Wij nodigen mensen uit om in het verhaal te komen. Kijk je bijvoorbeeld naar de betekenis van 'bekering', dan wordt er 'terugkeer' bedoeld, terugkeer tot de menselijkheid."

5 Jullie kerk, de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), loopt leeg. Wat doet de PKN verkeerd?